

Далеких країв не буває

КУПИТИ

Події роману відбуваються під час Другої світової війни, навесні 1944 року. Головний герой — учений-археолог зі світовим ім'ям Філіппо Кавальканті. Міністерство культури фашистського уряду Італії відправляє його у відрядження до Брессаноне, щоб перевірити належну підготовку та пакування цінних археологічних і мистецьких творів, призначених для вивезення до Німеччини. Прибувши на місце, літній професор за неприємних обставин знайомиться з підлітком-розбишакою Квінтіно, хлопчиною з південного італійського острова Іск'я.

Зважаючи на війну в країні та напружену ситуацію в регіоні, що загрожує небезпекою їм обом, вони вирішують втекти разом до Рима і намагаються врятувати від незаконного вивезення фашистами з Італії археологічні та культурні цінності. Карколомні пригоди під час подорожі з півночі на південь допомагають таким різним за віком та походженням напарникам здружитися і пізнати справжню цінність життя, людяності, доброти.

ФРАНКО ФАДЖАНІ

ДАЛЕКИХ

країв

НЕ БУВАЄ

З італійської переклала Любов Котляр

Анотація

Події роману відбуваються під час Другої Світової війни, навесні 1944 року. Головний герой — учений-археолог зі світовим ім'ям Філіппо Кавальканті. Міністерство культури фашистського уряду Італії відправляє його у відрядження до Брессаноне, щоб перевірити належну підготовку та пакування цінних археологічних і мистецьких творів, призначених для вивезення до Німеччини. Прибувши на місце, літній професор за неприємних обставин знайомиться з підлітком-розбишакою Квінтіно, хлопчиною з південного італійського острова Іск'я.

Зважаючи на війну в країні та напружену ситуацію в регіоні, що загрожує небезпекою їм обом, вони вирішують втекти разом до Рима і намагаються врятувати від незаконного вивезення фашистами з Італії археологічні та культурні цінності. Карколомні пригоди під час подорожі з півночі на південь допомагають таким різним за віком та походженням напарникам здружитися і пізнати справжню цінність життя, людяності, доброти.

Усі права застережено. Жодної частини цього видання не можна перевидавати, перекладати, зберігати в пошукових системах або передавати у будь-якій формі та будь-яким засобом (електронним, механічним, фотокопіюванням або іншим) без попередньої письмової згоди на це ТОВ «Видавництво Анетти Антоненко».

ISBN 978-617-553-006-1

Copyright © Non esistono posti lontani by Franco Faggiani, Fazi Editore, 2021 Published by arrangement with Loredana Rotundo Literary Agency

© Любов Котляр, український переклад, 2022

© «Видавництво Анетти Антоненко», 2023

Далеких країв не буває

Я почухав йому шию, обережно провів рукою по гладенькому шовковистому хутрі. Він заплющив очі, пригнувши назад маленькі гострі вушка, і тернувся мені об ногу; тоді ледь помітно присів на задні лапи і несподівано плигнув мені на коліна — легесенький, мов сніжинка. Тоді я погладив його по голові, а він, Кайзер, чорний кіт із «Бушеншанка» (так називалося це мазо[1] з пристосованою під корчму великою кімнатою на першому поверсі), згорнувся калачиком і заплющив очі. Так само, як робила моя Ненé.

Господиня мазо, де небагатьом мандрівникам у будь-яку годину пропонували домашнє вино з добрячою мискою ячмінного супу, приправленого салом, нарешті видавила з себе щось на кшталт кривої усмішки, яка радше нагадувала криву гримасу схвалення. Попри той факт, що я розмовляв німецькою як корінний житель Інсбрука, розташованого всього за кілька кілометрів звідси по той бік кордону, і поводився чемно, я таки залишався італійцем. Римлянином, якщо говорити точніше, а той Рим містився ой як далеко на південь від Больцано! Отже, я автоматично заслуговував на цілковиту, хоча й мовчазну, ворожість або, якщо вже дуже змилюватися, — на важко приховувану байдужість. Хай там як, а Кайзер того вечора зробив мені величезну послугу: виставив мене не таким уже й нікчемною в очах своєї хазяйки.

Отак — із котом, що мурчав у мене на колінах, смачним супом у тарілці, менш набурмосеною, аніж зазвичай, фрау Катаріною і теплою пічкою під боком — захід сонця мені здався прийнятнішим. Я знову повечеряв на самоті, а потім, не поспішаючи, вирушив дорогою завдовжки кілька сотень метрів,

що в'юнилась поміж виноградниками і відділяла корчму від абатства Новачелли[2], де вже кілька днів я винаймав собі кімнату.

Насправді, попри наявність чудових приміщень, що перебували у розпорядженні Його Світлості Бартоломео Бауера, єпископа базиліки Святого Августина в Кампо-Марціо (августинця, як і решта ченців у Новачеллі), поселили мене у келії з доволі спартанською обстановкою і — що було найгірше! — неймовірно холодній. Таким чином я щовечора, якось через силу переконавши себе роздягнутись, мусив хоронитися під п'ятьма шарами грубих ковдр аж до наступного ранку, сподіваючись прокинутися не лише від надокучливого бемкання невеликого дзвона, а й від благодатного сонячного проміння.

Я взяв собі за звичку зупинятися в мазо вже з другого вечора, коли після нескінченної подорожі потягом прибув таки до Брессаноне[3]. Зайшов туди майже випадково; садиба з каменю та дерева стояла обіч дороги, яку мені ченці відразу показали як найзручнішу для пересувань по околицях абатства; окрім того, міцний вигляд будівлі та вивіска на ній обіцяли смачну домашню їжу. Та насамперед я, зазирнувши через невеличкий отвір поміж фіранками одного з вікон, помітив вільний столик біля великої, обкладеної зеленою плиткою голландської печі, до якої фрау Катаріна якраз підкидала кілька добрячих дровин.

У ті перші дні квітня 1944 року, які швидше нагадували не початок весни, а довгий, звивистий хвіст зими, не було нічого привабливішого за теплу, затишну місцину. Звечора з півночі віяв крижаний вітер, але і протягом дня холод усе ще, як мені здавалося, проникав до самих кісток. Можливо, тому, що в Римі я звик насолоджуватися початком весни через розчинені вікна, що виходили на садок внутрішнього дворика кварталу, де я мешкав, милуватися сонячним світлом, що заливало кімнату,

даючи мені змогу бачити, як просвічуються проти сонця перші, ніжні, майже прозорі листочки старої липи.

Звик до того, що про те, аби зігріти мені живота, поки я, зручно вмостившись у кріслі, спостерігав, як дрозди полюють поміж черепицями та димарями сусідніх будинків на ящірок, що визирають зі своїх тісних схованок, дбала Менелік, яку я привіз додому з археологічних розкопок в Адулісі[4], розташованому на південь від Массауа в Еритреї. Я ласкаво кликав її Ненé, адже, попри той факт, що нарекли її гучним ім'ям великого ефіопського царя[5], була вона не котом, а кішкою. Недовірлива, часом дикувата й неприручена, вона гордовито вихвалялася своїм м'якеньким густим хутром кольору, який нагадував заячу шкурку: коричневато-сіру аж до самого кінчика хвоста. Щоразу, коли я розвалювався у тому зігрітому сонячним теплом кріслі перед вікном, Ненé граційним, легким стрибком опинялася у мене на колінах і після хвилинного смачного потягування й вигинання дугою спини солодко засинала, муркочучи від моїх погладжувань. Вона була єдиною, хто складав мені компанію у тому великому родинному гнізді, що давно спорожніло і тепер зяяло своїми безлюдними кімнатами.

Відтоді, як я приїхав сюди, на північ, за кілька кілометрів від Австрії, до мого римського житла навідувався Артемій, наш консьерж, щоб її нагодувати. Однак ані разу її не бачив, тому що вона ховалася і нишком спостерігала зі схованки, коли він піде з квартири, зачинивши за собою важкі двері.

Артемій, який відтоді, як овдовів, присвячував увесь свій час справам мешканців кондомініуму, краще, коли небідним! — ось уже з півроку був моїм основним джерелом підтримки. Не стільки тому, що піклувався про кішку, поки я перебував у від'їзді, скільки завдяки неймовірній здатності частенько

роздобувати все необхідне для виживання у цей складний період.

**

11 вересня 1943 року фельдмаршал Кессельрінг оголосив Рим зоною бойових дій, а 22 січня війська союзників висадилися під Анціо, де вони, однак, зупинилися для перегрупування, перш ніж починати наступ на північ з метою взяти столицю. Але обстановка в місті різко погіршилася після 24 березня, наступного дня після теракту на віа Раселла[6]. Відразу почалися масові арешти, розстріли, бойові дії, особливо в окремих, віддалених від центру кварталах, і жорстокі репресії. Буденне життя жителів міста, у тому числі й тих, хто завжди мало цікавився політикою, перетворилося на хаос: зникло газопостачання, можливість вільно пересуватися містом. У вузьких вулицях біля мого будинку, в районі Кампо-Марціо, нічого не відбувалося, не було ані душі, хіба що порожні крамниці, покинуті напризволяще власниками або зруйновані каральними загонами з метою посіяти страх, що переростав у терор. Навіть простий вихід з дому в пошуках харчів перетворився на великий ризик. Одного мого сусіда, нотаріуса і справжнього джентльмена, незадовго до мого від'їзду жорстоко відлупцювали якраз біля вхідних дверей нашого під'їзду двоє знайомих лише для того, щоб поцупити в нього пачку макаронів та мішечок наполовину зогнилої картоплі, які він роздобув невідомо де, витративши хтозна-скільки грошей.

Я ніяк не міг збагнути, чи то Артемій такий сміливець, чи то йому просто таланило, чи в нього були якісь особисті привілейовані знайомства, однак посеред отого всього лиха й небезпек він іще й досі умудрявся регулярно отримувати

передачі з Поццальї — свого рідного села десь серед лісів Сабіни — у вигляді сиру, ковбас, хліба, олії, свіжих овочів, а інколи навіть баранини, а на додачу ще й кількох мішків із вугіллям, щоб було на чому куховарити. Я й сам не знав, чи то Артемій таким чином хотів відплатити мені за колишні послуги, чи так висловлював свою повагу, чи робив це через щедрю оплату, на яку я ніколи не скупився, однак завдяки йому мені протягом останніх місяців таки вдавалося поставити на стіл щось поживне і нерідко — навіть смачне.

Так тривало майже до кінця березня, коли трохи несподівано мій керівник з Міністерства національної освіти вельмишановний професор Альберіко Мусмечі не викликав мене до себе, щоб повідомити, що мені слід негайно їхати у відрядження.

— До Брессаноне, — хвацько тицьнув він пальцем у географічну мапу, що висіла на стіні його кабінету, ніби йшлося про хтозна-яку діру на краю світу.

Якщо по правді, то від старого славетного Міністерства залишалося зовсім мало, хіба що кілька запилюжених кімнат, де протирали штани канцелярські нероби, час від часу переходячи з однієї кімнати в іншу, аби побазікати про політику, про короля, про комуністів, про те, куди поділися колишні керівники й начальство, яких ураз ніби вітром звіяло. Я й сам багатьом із них здавався якимось інопланетянином. Кілька років тому, доживши до пенсійного віку, я вже змирився був зі своїм майбутнім, яке обіцяло мені самотнє кропіння над академічною наукою, аж тут моє вище керівництво майже благально запропонувало мені залишитися на попередній роботі. Адже я все ще був досить відомим ученим, помітною фігурою міжнародної археологічної науки, її «яскравим представником», — так і казали! І я (чи то з пихи, чи то з цікавості) погодився, не знаючи, що дуже скоро зі мною

поведуться, як зі старою візитною карткою, запханою у найглибший куток шухляди.

Окрім того, останнім часом ніхто не знав до пуття, кого підтримувати. Адже в нас тоді існувало два уряди, прямо протилежні одне одному: перший — на півночі, в Падуї, тобто в Республіці Салó, а другий — на півдні, у звільненому Салерно, де проголосили уряд Бадольйо[7]. А нас, жменьку замучених службовців без керівників та міністрів, покинули напризволяще в центрі, щоб вдавати, ніби Рим і далі залишається культурно-мистецькою столицею, однак із залами музеїв та художніх галерей, які з кожним днем все більше порожніли: вся культурна діяльність у місті завмерла, і нам залишалося хіба що тупе підписування купи нікому не потрібних документів.

Минуло вже чимало часу відтоді, як Мусмечі викликав мене до себе. Можливо, ще й досі почувався незручно через мою останню, так би мовити, «категорично висловлену професійну позицію». Ми з професором колись дружили, а в Міністерстві я тривалий час був його безпосереднім керівником. Обидва з великим задоволенням працювали в царині археології, де наша праця отримувала визнання колег і широкої публіки, і навіть заслужили, щоб про нас надрукували кілька статей на сторінках часописів. Мусмечі виявився відмінним каталогізатором творів. Однак треба прямо сказати, що кар'єру в Міністерстві він зробив завдяки мені. Наші стосунки дали тріщину, коли згори, від отих осіб, які частіше бували на політичних зібраннях, аніж у місцях археологічних розкопок та на профільних великих виставках, нам надійшла рекомендація (а точніше — наказ) вступити, до того ж під час урочистої церемонії, до лав фашистської партії.

— Навіть не подумаю! — відкрито заявляв я не раз, а він, Мусмечі, щоразу намагався мене втихомирити.

— Філіппо, не впирайся, прошу тебе. Спробуй поміркувати. Якщо не послухаєш начальства, ризикуєш умить зруйнувати собі всю кар'єру. Тебе виженуть з роботи — тебе, світило італійської археології, професора, поважного науковця...

— Альберіко, годі тобі. Дякую за поради, але серед отих покидьків у чорних сорочках не те що мене — навіть тіні моєї не буде!

**

Завдяки великодушності, а певною мірою — ще й вдячності професора Мусмечі, який дивовижним чином раптом став керівником відділка, я через півтора місяця опинився у підвалі нашого закладу, тобто у тісному пропилюженому приміщенні, де друкував ротатором[8] формуляри, яких би ніхто не використовував, і нормативи, які вже через кілька днів хтось би змінив. То було найкраще, що моєму колезі вдалося виклопотати для мене, аби я міг отримувати невелику зарплату: вісімсот тридцять лір на місяць. Дріб'язок у порівнянні з тим, скільки я заробляв як археолог під час виїздів на розкопки або як провідний працівник Міністерства, однак треба було якось виживати. Не в банку, на щастя, а вдома я за багато років навідувався собі на чорний день чималеньку суму, а тепер, як я зрозумів, чорні дні вже настали і невідомо було, коли вони закінчатимуться.

Наші теплі стосунки з Мусмечі різко охололи; ми тепер рідко перетиналися, хоча й працювали в одній величезній будівлі, але в приміщеннях на різних поверхах та з різним умеблюванням. Я його не ненавидів і навіть не нарікав на нього; напевно, за

таких сімейних обставин, як у нього (шестеро дітей шкільного віку, що сиділи в нього на шиї, дебели, пухка дружина та ще і її батьки похилого віку), я б теж пристав до фашизму, не вагаючись. Він зрештою завжди мав добру вдачу, був вихованим, начитаним, беззлобним, навіть надмірно уважним (хоча Артемій казав, що саме такі особи в буремні часи зміни влади стають небезпечними), і якби він відмовився, то завдав би шкоди багатьом своїм рідним і близьким. А от я жив сам і міг запросто затягти пасок тугіше, не примушуючи нікого страждати разом зі мною.

Отже, 27 березня Мусмечі викликав мене до себе, і я виліз зі свого напівпідвалу, щоб зустрітися у тепер уже його кабінеті, що колись був моїм. Я застав його в моєму старому кріслі, де він зручно розвалився, тоді як я стояв перед ним, майже виструнчившись, як на параді.

— Професоре Кавальканті, як приємно вас бачити у доброму здоров'ї, як завжди охайним і вишукано вдягненим, — заявив він, оглянувши мене знизу догори і навіть не подумавши встати чи надати принаймні крихту щирості своїм словам. — Знаю, що ваша робота, якою б важливою й цінною вона не була, передбачає значну частку монотонності й самотності. А тому добре собі уявляю, що такому завзятому вченому, який десятками років працював на розкопках у горах та в пустелях, не терпиться вдихнути нарешті свіжого повітря і насолодитися сонячним світлом.

Я слухав його і вухам своїм не вірив, думав, що то мені все примарилося. Адже всього лише кілька тижнів тому ми зверталися одне до одного на «ти», провели разом хтозна-скільки літніх сезонів у археологічних експедиціях, з'їли не один пуд солі, жували сухарі за одним столом і спали в одній палатці, струшували з себе один пісок у пустелі, де знайшли

дуже цінні артефакти минулого; і ось тепер він звертався до мене сухою мовою бюрократа, ніби вперше бачив.

Я мовчки його слухав, обмежившись легким кивком голови, щоб дати зрозуміти, що почув сказане.

— Добре, — продовжив він, обдарувавши мене кривуватою посмішкою, що мала означати полегшення, — у мене для вас є завдання, яке дасть вам змогу протягом певного часу триматися подалі від вашого робочого місця і що важливо — від Рима.

Такий поворот подій мене зацікавив. Особливо оте «триматися подалі від Рима», де останніми днями смерть чатувала на тебе повсюди, навіть якщо ти просто вирішив перейти дорогу.

Я обмежився слуханням, і в мене виникло враження, що директора Мусмечі такий брак вербального спілкування з мого боку тільки потішив.

— Як вам, без сумніву, відомо, минулого року наше Міністерство дало згоду на те, щоб нову партію витворів мистецтва з найцінніших здобутків нашої художньо-історичної спадщини перевезли до Німеччини і виставили їх там у найважливіших музеях Берліна та інших німецьких міст або долучили до складу деяких приватних колекцій. Картини, невеликі скульптури, ряд археологічних знахідок... Останню поставку цих творів, що мають високу художню цінність, — детальний перелік їх я надам вам через пару днів, — іще в грудні відправили до Брессаноне, де тимчасово розмістили на складі голови місцевого осередку фашистської партії під суворою охороною чорносорочечників[9]. Це зроблено для того, щоб дочекатися, коли гірські дороги нарешті звільняться від снігу і можна буде завантажити їх на машини для подальшого перевезення до місця призначення. Перевозити такий цінний вантаж залізницею занадто небезпечно і...

— Справжній грабіж, уповноважений органами влади, — люто процідив я крізь зуби з налитим кров'ю обличчям, аж жили напнулися на шиї, як линви, — грабіж, що невпинно відбувається, починаючи з 1938 року. А от я ніяк не звикну.

— Що ви сказали, Кавальканті? — Мусмечі миттю напружився, як струна.

— А те й сказав: справжній грабіж. Я взагалі не вважаю, що ми надаємо їм наші твори мистецтва тимчасово і що вони нам їх колись повернуть. Гірше, ніж при Наполеоні, гірше за англійців у XVIII столітті, коли всі оті освічені, шляхетні пани приїжджали до нас із Великим туром буцімто для того, щоб вивчати наше мистецтво. Німці вже відступають, це всім очевидно; війська союзників за кілька десятків кілометрів від Рима, і ми для них — лише боягузливі зрадники. Ось і все. Не треба бути світилом наук, щоб уторопати, яка зараз ситуація.

— Ваші слова неприпустимі! — пробелькотів Мусмечі, злякано озираючись довкола, ніби побоюючись, що нас хтось підслуховує. — Завжди ви зі своїми вибриками, зі своїм постійним, неприхованим невдоволенням, навіть у присутності сторонніх осіб! Це ж нечувано! Згадайте, що зробили з Маттеотті[10] у 1924-му, коли...

Мені в ту мить до вбивства Маттеотті не було ніякого діла. Той факт, що в свої сімдесят два роки мені доводилося стояти, як сопливному хлопчиську, перед йолопом, якому я сам раніше багато разів допомагав, а він тепер нахабно зайняв моє місце, збісило мене до нестями:

— Офіцери Кессельрінга вже давно почали розкрадати цінності не лише з музеїв та палаців у центрі міста, а навіть із приватних будинків житлових кварталів! Які там виставки в берлінських музеях! Наші шедеври опиняться в житлі якогось високопоставленого нациста, а від багатої мистецької

спадщини Італії скоро взагалі нічого не залишиться! Як і від нашої роботи, якій ми присвятили все своє життя і всі свої сили.

— Професоре Кавальканті, це все ваші домисли, недоречні виплески емоцій, що не мають ніякого...

Тут Мусмечі став нервово розхитуватись у кріслі, уникаючи мого погляду: він і сам добре знав, що я маю рацію. Однак він на той час уже був фашистом із високим чином і не хотів (або не міг!) прислухатися до таких зауважень, як мої. Він прокашлявся і змінив тему розмови.

— Відставимо вбік усі ці ваші домисли, що належать до ідеології, яка... — Альберто Мусмечі заплямкав, намагаючись підшукати слова, щоб якомога переконливіше завершити свою тираду. — Ми з вами — ніякі не політики, ми — державні службовці і повинні виконувати розпорядження нашого керівництва. Отже, ваше завдання, якщо говорити практично, буде неймовірно простим. Вам слід поїхати й перевірити, чи пакування творів мистецтва не пошкодилося через недбалість або через неналежні умови зберігання у суворих природних умовах; у разі необхідності замінити пакування таким чином, щоб забезпечити надійне і безпечне перевезення. Оце і все; ваша місія буде легкою і не передбачає для вас ніяких ризиків. Як на мене, достойний спосіб завершити свою професійну кар'єру... з огляду на ваш вік, я мав на увазі. До того ж Брессаноне — чудове місто, з численними історичними й архітектурними пам'ятками, та й клімат там, у долині Ізарко, кажуть, доволі м'який. А тут, у Римі, з кожним днем буде все гірше.

Тут я з ним не міг не погодитись. Ледве помітно кивнув, щоб не тішити його продовженням обміну словами. Відступив на три кроки, розвернувся і попрямував до дверей. Коли я вже майже переступав через поріг, він покликав мене тоном, який, напевно, мав пролунати дружньо:

— Філіппо!

— Слухаю, пане директоре!

— Ти й сам знайдеш детальний перелік робіт, а тому буде краще, якщо я відразу тобі скажу. Серед археологічних знахідок є і *твій* саркофаг — саркофаг хлопчика, що бавиться з хмарами. Знаю, наскільки він для тебе дорогий, але я нічого не зміг зробити, щоб його... Мені дуже шкода.

Я розвернувся і вийшов, не виказавши нічим свого болю, що розривав мені серце на шматки.

Я попросив фрау Катаріну, щоб принесла мені лише гарячого-прегарячого чаю. Того вечора апетиту в мене не було, я справді дуже втомився. Кайзер відразу все збагнув: ледве привітався зі мною коротким тихим нявканням і попрямував до кошика біля теплого, вкритого майолікою боку пічки, де вмовстився калачиком. Коти вміють розуміють, коли у тебе на душі сумно. В мене якраз так і було, і на те я мав серйозні причини. Рано-вранці, пройшовши ще білими від інею дорогами, я піднявся до того місця, де склали викрадені твори мистецтва, — я й надалі вперто називав їх викраденими. Як на мене, їх слід було зберігати у надійному сейфі за трьома замками, а замість цього їх згромадили як-небудь на якомусь порожньому складі чи то в давно покинутій столярній майстерні з квадратною цементною будівлею поряд, у якій розташувалися охоронці-фашисти. Склад містився далеко за околицею міста, на самій вершині порослого травною крутого схилу, майже зусібіч оточеного модриновим лісом. Довелося мені попотіти, щоб туди дістатися, ще й уважно дивитися під ноги, аби не вступити в заповнені водою ями, які за ніч

підмерзли і вкрилися підступним, тонким шаром льоду. На мое щастя, Артемій позичив мені перед від'їздом старий ціпок для прогулянок, який його батько брав із собою, коли ходив по гриби та по каштани в лісах біля Поццальї-Сабіни, в лісах густих, непрохідних, важкодоступних. Щоб зручніше підніматися крутими ділянками поміж камінням та корінням дерев, батько Артемія закріпив на кінці ціпка, виготованого з дебілої гілки дикої вишні, великий металевий штир завбільшки як вказівний палець.

Я швидше видряпався, аніж піднявся ґрунтовою дорогою, яка то забігала в ліс, то виринала на пасовище, звиваючись змійкою, ще й тягнув із собою портфель з чорної шкіри з усіма моїми документами, розпорядженням щодо мого завдання і переліком витворів мистецтва, які я мав перевірити, — все в двох примірниках, італійською та німецькою мовами.

Коли я вже майже вийшов нагору, назустріч мені рушив один із двох молодчиків у чорних сорочках. Він пихато набундючився, волосся на голові нечесане, руки склав за спиною. Гвинтівка теліпалася на плечі не на шкіряному ремені, як годиться, а на розтріпаному, старому мотузку.

Молодчик став мені на дорозі, широко розставивши ноги.

— Куди йдете?

Я кивнув у бік сторожки.

— До вашого командира.

— А тут нема ніяких командирів, ми всі рівні!

Я не відповів. Повісив ціпок на пальто, зачепивши ручкою за край кишені, відкрив портфель і простягнув отому недофашистові один із документів.

Той поглянув на аркуш, тоді обміряв мене поглядом з голови до ніг і знову втупився в документ, як баран на нові ворота.

— Ну, то ходіть зі мною, — бовкнув нарешті.

Ми повільним кроком доплелися до сторожової будки, де стояло лише чотири розкладачки, стіл і кілька розхитаних стільців. Посередині — виїмка для багаття, щоб грітися і готувати їжу.

Сопливий фашист передав документ іншому, не набагато старшому за себе голомозому юнакові з неспокійними очима.

Той перечитав документ, навіть не глянувши на мене, ніби мене взагалі там не було. Нарешті розплився у широкий посмішці, показавши світу свої криві зуби.

— Професор Філіппо Марія Кавальканті... яке чудове ім'я, прямо як у гомика! — у нього був помітний німецький акцент: напевно, хлопець був із місцевих. — Чим же ми можемо тобі допомогти, Маріє? — додав уже серйозно й набундючено.

— Там усе ясно й чітко написано внизу, якщо ви спромоглися дочитати наказ до кінця! — Я відповів йому німецькою рішучим тоном, карбуючи кожне слово, що ще більше підкреслила моя бездоганна вимова.

Голомозий аж зойкнув від несподіванки й почервонів. Тоді перечитав документ уже уважніше і, зиркнувши на свого товариша, пробелькотів:

— Маємо добрі новини, брате! Новоприбулий професор явився, аби перевірити, як ми охороняємо довірене нам майно. А це означає, що вже зовсім скоро його повезуть далі, а ми нарешті зможемо повернутися додому, в тепло. Проведи його на склад і гляди там, не спускай з нього очей!

Хлопець у чорній сорочці випередив мене на кілька кроків у напрямку складу, де зупинився на порозі і спостерігав за мною з байдужим виглядом.

Дерев'яна тара, в яку було запаковано картини та скульптури, здалася мені надійною. Лише в її нижній частині, якою ящики стояли на землі, я помітив сліди вологи, а на деяких виднілися незначні пошкодження по кутках — чи то від ударів,

чи від зубів голодних щурів. Однак, на щастя, між зовнішньою тарою і творами мистецтва було прокладено кілька захисних шарів із дерева, цупкої тканини і пресованої соломи.

Вздовж однієї стіни стояв дебелий ящик із темного дерева, приблизно метр заввишки, метрів два завширшки і стільки ж завдовжки. Як на око, саме в ньому міг зберігатися дорогий моєму серцю саркофаг, що його волею долі мені поталанило знайти рано-вранці у січні 1940 року після страшної бурі зі зливою, яка протягом трьох днів лютувала над місцем розкопок Волюбіліса[11] біля підніжжя гори Зерхун у Марокко.

Я намагався зберігати спокій, хоча в самого серце аж тьохнуло. Зрештою, скільки цікавих пам'яток давнини витягнув я з-під землі за все своє життя археолога і жодну з них не вважав своєю власністю. І в отій скрині, що стояла переді мною, вкрита пилом, у старому сараї з цементними стінами, здавалося, не було нічого особливого; вона нагадувала ту, в якій Артемій зберігав відра та ганчірки, щоб мити сходи.

— Добре, — звернувся я владним тоном до фашиста, який розмовляв з німецьким акцентом, коли ми повернулися до сторожки, — накажіть, щоб до завтра підремонтували краї тари. Скоро ви отримаєте від мене наступні розпорядження.

— До завтра?! Неможливо! Завтра ми повертаємося до Больцано, а замість нас приїдуть двоє інших бійців. У нас зміна вахти раз на десять днів.

— Ну, то й передайте мій наказ вашій зміні! Не морочте мені голову, нехай зроблять усе, як годиться! З дня на день по майно можуть приїхати. Вам потрібен письмовий наказ?

— Оце я тут іще від якогось старого професора наказів не отримував! Та я всіх учителів ще зі школи ненавидів! Приїхав сюди з Рима — як ти взагалі ще живий! Усіх професорів треба до стінки ставити! — промовив той, тикаючи мені пальцем у груди і ледве на плюючись від ненависті.

— У такому разі не буду навіть намагатися. Однак обов'язково повідомлю своєму керівництву і, можливо, ще повернуся, щоб знову все перевірити. Якщо побачу, що не зроблено все як слід, буде вам непереливки, можете не сумніватися!

Я насунув капелюха на очі, розвернувся і рішуче крокував униз у долину, майже карбуючи крок, як роблять військові.

Уже по дорозі назад, коли я проходив через ліс, зі мною сталася несподівана пригода. Я зупинився на мить поміж деревами, на узбіччі, щоб витерти піт, який раптом побіг з мене струмками, — можливо, через велику внутрішню напругу, яка нарешті минала після такої ризикованої і непередбачуваної сутички. Щоб дістати з кишені хустинку, я на хвилину поставив портфель на землю, аж тут раптом із кущів вискочив незнайомиць з обмотаною шаликом головою на кшталт тюрбана, схопив його і чкурнув геть. Усе трапилося блискавично. На мою невеличку втіху, хоч я тримав одну руку в кишені штанів, іншою я таки встиг ухопити свій ціпок і поцілити ним у злодія, загнавши гострий кінець йому в п'яту, перш ніж він з нерозбірливою лайкою зник поміж деревами. Попри мій спантеличений стан, я таки встиг помітити, що, незважаючи на страшний холод, під черевиками шкарпеток у нього не було.

Звісно, мене засмутив факт крадіжки, причиною якої стала насамперед моя власна необережність, хоча, зрештою, до вкраденого мені не було ніякого діла: портфель був не мій, копії документів залишилися у двох сторожів у чорних сорочках. Мої особисті документи я тримав у внутрішній кишені пальта, гроші

залишив у своїй келії в абатстві, де вони були в безпеці, витвори мистецтва теж перебували під надійною охороною. Отже, якщо говорити загалом, то ця крадіжка лише трохи зіпсувала мені настрій, і все.

Фрау Катаріна, побачивши мене таким похмурим і замисленим, принесла другу чашку чаю, хоча я її й не просив. Я подякував їй чемним «*Vielen Dank*» у супроводі легкої усмішки, обхопив чашку обома руками, щоб зігріти їх. Час від часу відривав одну долоню від чашки і потирав скроню. Від холоду розболілася голова, до того ж після обіду я ще хвилин із десять простояв, задерши її догори, роздивляючись фрески на склепіннях портиків, що вели до внутрішнього дворика. Дворик розташовувався за собором з цілими двома дзвіницями, які здіймалися високо в небо і кидали тінь на центральний майдан міста.

Там, у третьому склепінні, я довго роздивлявся зображення дивної тварини — «конеслона»: білого коня з незвичайно довгою мордою — учасника уявної сцени, пов'язаної з битвою між євреями та сирійцями[12], адже тоді ще ніхто, крім них, не вмів дресирувати слонів для військових потреб. Однак майстри, які розписали оті склепіння портиків у другій половині XV століття, про слона нічого не знали. Вони його ніколи навіть в очі не бачили. От і намалювали найбільшу відому їм тварину: коня. А потім, напевно, хтось із тих, що побували на Сході, розповів їм про той довгий, химерний придаток до носа. Так вони й намалювали, перетворивши представника групи конеподібних ссавців на стрункого звіра з групи товстошкірих із білою шерстю. Отже, оте химерне зображення мене зацікавило, і я простояв біля нього, задерши догори голову, аж поки не розболілася шия.

Між двома ковтками чаю я намагався прокрутити подумки перелік шедеврів мистецтва, які німці незабаром мали вивезти

з країни. Окрім саркофага, у ньому значилися два бюсти римських матрон, чиє волосся було вирізьблено за особливою технікою перфорації, два виняткових барельєфи з Тріумфальної арки Септимія Севера[13], бронзова статуетка, що зображувала бога Пріапа[14], кілька коптських гобеленів з Єгипту, етруські срібні чаші, інкрустована блакитним халцедоном скринька з амулетами, печатками та скіпетром, що належали імператорові Максенцію[15]. Серед великих за розмірами — щонайменше з півтора десятка картин відомих художників: Андреа Мантенья, Лоренцо Лотто, Антоніо дель Поллайоло, Себастьяно дель Пйомбо, Парміджаніно, Антонелло да Мессіни. Було там і два Матісси, один Ван Гог і один де Кіріко, вилучені з якоїсь приватної колекції. Мабуть, там були ще й інші, які я не міг пригадати. День у мене видався важкий, і тим часом уже зовсім стемніло.

До «Бушеншанка» почали сходитися перші охочі по вечеряти. Я погладив по великій голові Кайзера, який так і не зрушив зі свого затишного місця біля теплої пічки, на що він відреагував солодким потягуванням передніх лап. Я неохоче підвівся з наміром покинути спокійне, тепле місце і попрямував до дверей, супроводжуваний ледве помітною усмішкою фрау Катаріни.

Надворі мені довелося підняти комір пальта і натягнути шарф аж на вуха, майже до капелюха. Холод проймав до кісток, але природа довкола здавалася неймовірно гарною, чарівною. По всіх схилах пагорбів, аж до самого лісу, танцювали жваві спалахи тисяч маленьких, ніби кимось вишикуваних у ряди вогників. Я довго стояв, мов зачарований, милуючись тим, як їхнє полум'я здіймається догори хмаринкою теплої пари і швидко розчиняється в темряві. Як мені пояснив згодом чернець-сторож на вході до абатства, теж оточеного сотнями маленьких вогнищ, це селяни вирішили запалити багаття з

сухого бур'яну та гілок, щоб таким чином нагріти повітря і землю на виноградниках. Оскільки тієї ночі передбачалися ще нижча температура і заморозки, існував ризик того, що від холоду й морозу молоді пагінці, які щойно проклюнулися, вимерзнуть і, як наслідок, грона винограду не зав'яжуться, ще більше ускладнюючи і так нелегке життя селян. Тими вогнями вони намагалися приборкати природу.

**

Наступного ранку я прокинувся у чорному гуморі, який згодом, правда, дещо прояснів, як дані барометра на службових воротах абатства. Перш ніж життя в конвенті закипіло, мені вдалося впросити ченця-сторожа дозволити скористатися телефоном. Я хотів подзвонити в Рим і дізнатись, яка там обстановка. Звісно, я подзвонив не до Міністерства, а моєму Артемію, який, без сумніву, був значно краще проінформований, бо без упину розпитував усіх, хто заходив до нашого будинку та виходив з нього, і тих, хто проходив по вулиці. Артемій, як я собі й уявляв, нічого доброго мені не повідомив. Навіть гірше.

— Пане професоре, тут у нас справи не дуже, геть негодящі, — почав він. — Кругом репресії, вломлюються до помешкань, убивають, як тих прибудних собак. Ви, якщо можете, залишайтеся там, де ви є, якомога довше. Ми тут усі сидимо, забарикадувавшись по домівках, входні двері до під'їзду я теж тримаю на засуві, навіть удень.

— То що ж це, оті клятві навіть додому приходять?

— Кругом, куди завгодно, професоре. Я й сам було думав: тут живуть самі старі, хто сюди прийде? Але вони по всіх стріляють, по старих і по малих; стріляють, щоб помститися, задля

забави — що ще гірше! — і щоб позабирати все цінне. Зараз, я чув, вони вже йдуть на Північ, однак поки не перетнуть По... хто його знає... Сидимо по домівках.

— А як же... кішка?

— Кішка? Добре, хоча й не показується. Але щовечора, коли я заходжу, миска її порожня, а це добрий знак.

— Сподіваймося. А ти сам як?

— Наче в засідці. Сиджу у своїй вахтерці, нашорошивши вуха, навіть уночі. Часом ходжу до сестер Вернотті — ви їх пам'ятаєте? — до тих, що на сьомому поверсі, у другому крилі, — вони ж бо зовсім старенькі; наберу кави в кавоварку, посиджу з ними трішки, погомоню. А то піду до кавалера Гондзаґи — того, що повернутий на бібліотеці, знай перекладає всі книжки з полиці на полицю щомісяця. Десять днів тому тут біля нас так бабахало — бомбили зовсім поряд! — а він навіть бровою не повів, усе протирав від пилу свої важкі томи та розставляв їх по місцях.

— Який ти молодець, Артемію, що підтримуєш здоровий дух у кондомініумі! Дивися там мені, не випусти випадково кішку!

— Не хвилюйтеся, професоре! Нікуди вона не дінеться, а навіть якщо й вискочить, то повернеться, адже тут вона завжди знайде повну миску. До того ж, хто її впіймає?! Вона ж геть дика! У ці дні мені й самому кортить стати таким, як вона: сховатися десь і виходити, лише аби попоїсти.

Після телефонного дзвінка я вийшов на внутрішній двір абатства і аж замружився від сліпучого сонця, що тим часом розігнало холодний туман минулої ночі, відкривши очам яскраво-блакитне небо і такі смарагдово-зелені ліси, що милувався б і милувався, забувши про все на світі.

— Звечора — мороз, а зранку — тепло і яскраво від сонця. Отакі вони, примхи весни! — зауважив я, звертаючись до сторожа-ченця, вдихнувши ковток вранішнього повітря.

— Та ні, професоре Кавальканті, для весни це якраз норма. Зміни пір року здаються примхами лише тим, хто на них не знається, а тому не в змозі ними насолоджуватися. Пори року — це поля, ліси та хмари, якими слід ходити й милуватися, щоб порозганяти чорні думки. Отож ідіть, прогуляйтеся, насолоджуйтеся тим, що дарує вам природа!

Я вийшов із наміром піднятися знову до складу на межі між пасовищами та лісом, щоб побачити, чи почали ті горе-сторожі приводити до ладу пошкоджену тару. Потім можна було піти на залізничну станцію, і поцікавитися розкладом руху потягів на південь, додому, і забути навіки всі ці абатства, корчму, гори, підступні весняні вітри, що пробирають вологою аж до кісток, і людей, які поглядають на мене недоброзичливо. Однак слова Артемія і гарна днина змусили мене змінити плани. Зрештою, навіщо мені поспішати з поверненням до Рима? Лише через те, що тут зі мною поводитися не дуже привітно? Через те, що інколи я ловив на собі нишком кинуті в мій бік насторожені погляди? Якщо подумати, то і в Римі в мене не таке вже й багате спілкування, навіть гірше. «Добрий день» та «Добрий вечір» — ото і все, що я промовляв за цілий день. Особливо протягом останніх місяців, коли обстановка в місті напружилась, а містяни почали ставитися одне до одного непривітно, підозріливо. Тут на мене поглядали скося через те, що я був італійцем, а в Римі трималися осторонь, бо я й сам ставився до всіх з недовірою, не вступав у розмови, до того ж (як було відомо моїм колегам із Міністерства та деяким сусідам, що жили в нашому палаці) я добре говорив німецькою, а отже, міг уболівати за окупантів. На той час у Південному Тіролі ніяких активних бойових дій не проводилося, обстановка залишалася непевною; мені здавалося, мирне життя тут перебуває у доволі прийнятній рівновазі, яка могла порушитися у будь-яку мить. А якби я вирішив податися на південь, то обов'язково потрапив би

у пекло війни. Тобто прийняти рішення — повертатись чи залишитися тут іще на деякий час — було нелегко.

Я розстебнув пальто, крутнув шиєю і потягнув за шарф, щоб зняти його і запхати до портфеля, як робив це за звичкою, майже автоматично, і тільки тут згадав, що портфеля у мене в руці якраз і нема. Поцупили. А хай йому грець! Дідько з ним, з отим портфелем, усе одно він належав не мені, а Міністерству; і документи, що лежали в ньому, теж уже не мали ніякої цінності. Мене дратувало, що я дозволив так легко себе обдурити; я ж бо завжди насторожі, завжди уважно за всім стежу і якщо вчуваю якусь небезпеку, обходжу її десятою дорогою. І ось на тобі: у мене з-під носа вихопили портфеля, до того ж не в натовпі посеред вулиці, а в безлюдному лісі, де я присів на хвилику, щоб передихнути і витерти піт із лоба. Який же я йолоп! Я б нізащо нікому в цьому не зізнався, навіть своєму найкращому другові, якби він у мене був, звичайно.

Отож я вирішив обійтися без крутого підйому до складу і походу до станції, щоб дізнатися графік руху потягів. Замість цього я надумав прогулятися до центру містечка, аби зазирнути до майстерні з реставрації, яку я примітив кількома днями раніше, а потім знайти ресторанчик, щоб пообідати, не виходячи за фортечні стіни старої частини поселення. Таким чином я зміг би викинути з голови думки про крадіжку, що сталася напередодні, і про решту дрібниць. Після обіду, продовжуючи насолоджуватися неспішним днем, типовим для старого заможного пенсіонера, я дійшов аж до парку Рапп з його високими деревами та лавами, розставленими по вузькій, довгій території, яка тягнулася вздовж берега Ізарко з її каламутними водами, що саме в тому місці набирала силу, зливаючись зі спокійним потоком іншої річки, Рієнци.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте,
будь ласка, повну версію книги.

КУПИТИ